

PRIMELE REPREZENTAȚII ALE „TEATRULUI CU FOTOGRAFII MIȘCĂTOARE” LA DEVA

Olimpia Palamariu

Într-o istorie prescurtată a cinematografului, istoricul și criticul american Arthur Knight, afirmă că arta cunoscută astăzi drept „a șaptea” s-a născut în 1893 cu o prezentare sugestivă și dramatică a unui strănut. Nu e vorba de nici o glumă. Prima imagine din istoria filmului american înfățișează pe un actor de vodevil care a strănutat în fața celui dintâi aparat de luat vederi¹.

Vorbind despre începuturile celei de-a șaptea arte, același Knight arată că înainte de a se naște cinematograful (în primi ani ai secolului XX) au existat numeroși inventatori, astfel încât, atunci când Th. Edison a produs aparatul Kinetoscop în 1889 aproape simultan au apărut în toată lumea noi „camere” și aparate de proiecție: cinematograful lui Louis Lumière în Franța, Bioscopul lui Max și Emil Skladanovski în Germania, Bioscopul lui Robert Paul în Anglia, Vitascopul lui Thomas Arnat în Statele Unite².

Cinematograful a apărut, deci, la sfârșitul secolului trecut ca un joc tehnic, ca o varietate de „știință amuzantă” și a căpătat existență artistică la începutul secolului XX devenind, în mai puțin de 50 de ani, arta cu cea mai mare putere de difuzare întrecând astfel și bătrâna artă literară. Din punct de vedere istoric, evoluția cinematografului e mai greu de reconstituit, pentru că filmul a fost socotit vreme îndelungată un amuzament acceptat cu indulgență, fiind tratat cu dispreț de oamenii serioși. El și-a trăit primul deceniu de viață alături de „femeia – șarpe” și „copilul cu două capete”³.

Referindu-se la începuturile și răspândirea cinematografiei, Magyar Balint, reproduce conținutul unui afiș de reclamă ce a apărut la Szolnok: „aducem la cunoștiința mult apreciatului public cum că descoperirea cea mai demnă de admirat a secolului, progresul cel mai înaintat al tehnicii, cinematograful Edison sau fotografiile mobile vii care din America sunt aduse și răspândite nu numai la noi ci în scurtă vreme au cucerit lumea, sunt remarcabile și de neîntrecut⁴.

A vorbi despre începuturile reprezentațiilor cinematografice a „teatrului cu fotografii mișcătoare”, la noi, este destul de dificil și nu pentru că timpul care s-a scurs de atunci ar fi foarte lung (doar 9 decenii) ci pentru că măturile păstrate sunt foarte puține. Singura sursă de informare – presa vremii – trebuie luată ca atare știut fiind faptul că interesele comerciale și publicitare deformau optica gazetarului.

1. Lazăr Cassvan, A fost odată ... un cinema, București, 1983, p. 11.

2. Ibidem, p. 12.

3. Georges Sadoul, Istoria Cinematografului Mondial. De la origini până în zilele noastre, București, 1966, p. V.

4. Magyar Bálint, A Magyar némafilm története, 1896. – 1914, Budapest, 1966, p. 60.

Primele atestări documentare ale unor reprezentații cinematografice la Deva le avem abia din anul 1905, deci la 10 ani după apariția cinematografului la Paris și 9 ani de la introducerea lui în București⁵. După cum ne informează ziarul local, Hunyadvármegeye, din 2 noiembrie 1905 „a sosit în acest oraș, în cadrul turneului ce-l întreprinde prin Transilvania teatrul cu electrică a lui Jansen Antal, care după o perioadă lungă de călătorii în jurul lumii s-a întors acasă și va da reprezentații în Deva, în sala mare a restaurantului Vigado, (principală sală de spectacole a Devei) cu filme realizate în China, dintre care unul prezintă niște execuții, groaznice, în masă”.

Interesul stârnit de peliculele ce prezentau oameni, locuri și fapte de pe alte meridiane ale globului (America, Oceania, Asia, India, Egipt) a fost așa de mare încât cinematograful ambulant a lui Janses a trebuit să dea spectacole timp de 5 zile, în loc de 2 cât fusese programat inițial⁶.

Așa după cum am mai menționat, neexistând săli speciale de proiecție, rulara filmelor se făcea în sălile de cafea sau restaurant, unde lumea sta la masă, consuma și viziona. Succesul filmelor a trezit atenția întreprinzătorilor localnici. Astfel proprietarul hotelului – restaurant „Coroana” (clădirea fostei autogări de pe strada Horea) din Deva, Schwartz Nathan „a procurat o mașină de proiecție înzestrată cu toate piesele pe lângă care a achiziționat filme variate pentru program, astfel că poate organiza câte două schimburi de program pe săptămână”. Reprezentațiile aveau loc în grădina de vară a restaurantului (modificată în acest scop) iar în caz de ploaie în sala cafenelei. Filmele erau acompaniate de o orchestră. Prima reprezentație la acest cinematograf a avut loc la 18 mai 1907⁷. Din toamna lui 1907 cinematograful lui Schwartz își mută sediul de la „Coroana” în sala „Redout”. Această construcție ridicată în 1885, era situată pe locul actualului teatru de estradă și se compunea dintr-o sală mare de concerte, baluri și teatru, 5 camere de cafea și restaurant, plus 4 camere divise și o curte mare. Fiind construit mai retras, de la stradă, în față avea un cerdac-terasă, unde stătea lumea și cântau lăutarii, iar, în curte avea o grădină de vară. Noul local avea 200 de locuri și prezenta un spectacol pe zi. Începând din 1908 numărul reprezentațiilor era de 2 pe zi (datorită numărului din ce în ce mai mare de spectatori), iar la cel de al doilea spectacol se practica o reducere de 50%⁸. Acest cinematograf își încetează activitatea în 1909 iar în 1910 clădirea a fost demolată pe locul ei ridicându-se actuala construcție a teatrului. Noul teatru construit avea o sală de spectacole cu scaune pluşate și 24 de loje, scenă mare și dublu padiment (drept și înclinat) dând posibilitatea de a fi folosită sală și pentru baluri⁹.

5. Dr. Victor Şuiaga, Deva – contribuții monografice, vol. I, mss. la Biblioteca Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva, p. 144.

6. Ioan Andrişoiu, Vasile Găinaru, Roland Schilling, date privind începuturile reprezentațiilor cinematografice în orașele Alba Iulia, Orăştie, Deva, Hunedoara și împrejurimi, până la primul război mondial, în Contribuții la istoria cinematografului în România 1896 – 1948, București, 1971, p. 210.

7. Hunyadvármegeye, Deva, nr. 35/26 mai 1907.

8. Dr. Victor Şuiaga, loc. cit., p. 140–141.

9. Hunyadvármegeye, Deva, nr. 63/6 septembrie 1908.

Un alt cinematograf este deschis în Deva, în 1908, de către proprietarul hotelului Hungaria (construcția situată în colțul străzii Andrei Șaguna cu str. Libertății, pe locul unde până la demolări a ființat Sanepidul). Filmele prezentate zilnic publicului la noul cinematograf făceau parte din programul de filme ale teatrului – cinema „Apollo” din Budapesta și erau primite de la casa de filme „Pathé – Freres” din Paris. Pentru a fi înțelese întreprinzătorul proprietar a pus la dispoziția publicului texte tipărite care cuprindeau în rezumat conținutul imaginilor filmate.¹⁰ Spectacolele aveau loc în fiecare seară cu începere de la ora 21. Programul era compus din 10-13 filme de scurt metraj, (comice, documentare sau de actualități).¹¹ Tot ce trăiește și se mișcă în natură se poate vedea pe străzi și în piețe, o circulație însuflețită, valurile oceanului, trenul cu locomotiva lui fumegândă ce venea din fundul ecranului și se năpustea spre spectatori făcându-i să tresară speriați că vor fi călcați, toate se văd ca și cum ar trăi, se menționează în afișul care anunța reprezentația, astfel că cinematograful se bucura de o vizionare masivă și a devenit locul de distracție puțin costisitoare și plăcută. Apariția în august. 1908 a unui cinematograf ambulant în Deva este primită cu o oarecare ostilitate de presa locală, ce recomandă publicului spectator să nu meargă la spectacole.¹²

Alături de filmele casei „Pathé – Freres” care monopolizaseră piața cinematografică o bună perioadă de timp, din 1911, încep să ruleze și producții ale casei de filme „Nordisk” ce aveau ca vedete pe Asta Nielsen supranumită Eleanora Duse a Nordului și pe Valdemar Psilander¹³ sau a casei de filme „Cines” din Roma, al cărui film „QUO VADIS” realizat după romanul omonim a lui Sienkiewicz a stat în atenția presei locale, în mai multe numere fiind prezentate cronici cinematografice ce cuprindeau și o prezentare a subiectului filmului. Deși prețurile erau majorate cu 50% numărul spectatorilor a fost deosebit de mare. La cele patru reprezentații din prima zi au asistat 1864 de spectatori, cifră ce reprezenta 25% din populația de atunci a Devei.¹⁴

Dar filmul care s-a bucurat de cel mai mare succes a fost „Independența României – icoana războiului din 1877, anume bravele și groaznicele lupte ale dorobanților și vânătorilor români contra cuiburilor întărite turcești, până a ajuns a cuceri și inima lor Plevna” – titra cu litere de o șchioapă ziarul „Libertatea” din Orăștie, în anul 1913.¹⁵

Premiera filmului avusese loc în 2 septembrie 1912, la cinematograful „Eforie” cea mai mare sală pe atunci din București. Se împlineau 35 de ani de la izbucnirea Războiului pentru Independență și cinematografia noastră, a găsit de cuviință să aducă pe ecran pagini de neuitat din acest episod atât de important al istoriei neamului. „Viitorimii îi va rămâne tabloul viu al vitejiei românești” – nota revista Rampa încă din iarna anului 1911. Și viitorimii i-a

10. Ioan Andrițoiu și colab. loc. cit., p. 212

11. Hunyadvármegye, Deva, nr. 35/26 mai 1907.

12. Ioan Andrițoiu și colab. loc. cit., p. 213.

13. Georges Sadoul, op. cit., p.90–91.

14. Ioan Andrițoiu și colab. loc. cit., p. 223.

15. Libertatea, Orăștie, nr. 1/1913, p. 5.

rămas, efectiv prin acest film care vine spre noi din preistoria îndepărtată a cinematografilei naționale, un semn durabil despre marele moment istoric al cuceririi Independenței. „Cine ar fi visat pe la 1877 că după 35 de ani, românii întruniți în săli, privind un joc de lumină și umbră, vor retrăi fiorul Războiului care le-a dat Neatârnarea și au făcut să fie ceea ce sunt astăzi” scria cronicarul Adevărului pe prima pagină a ziarului din 3 septembrie; „O grandioasă înviere a unei pagini de istorie”; „Operă de patriotism luminat”, „realism de mare stil” scriau celelalte ziare ale vremii.

Filmul a fost întâmpinat cu aplauze frenetice la premieră, când „ilustrația muzicală” era susținută de o fanfară plasată în spatele ecranului și când efectele sonore erau asigurate de vreo 20 de soldați cu arme și cartușe oarbe, ce aveau misiunea să însoțească momentele de asalt cu prelungite strigăte de „ura”.¹⁶ Strâns legată de istoricul filmului este și primirea care i-a fost făcută în sălile de reprezentație, unde după amintirea martorilor, un public entuziast însoțea cu aplauze asalturile, acoperind uneori cu ovații sunetele de trompetă și strigătele de ura ale soldaților ce asigurau „sonorul”.¹⁷ Cu aceeași căldură și entuziasm a fost primit filmul în toate orașele din Transilvania și Banat. Pelicula a rulat și pe ecranele din Budapesta, Viena, Paris și Londra. Nimic din ceea ce se făcea în 1912 în studiourile lumii nu egala în îndrăzneală și amploare filmul lui Grigore Brezeanu, Leon Popescu și Petre Liciu.¹⁸

Referitor la modul în care a fost realizat acest film ziarul Libertatea menționa: „guvernul României a ajutat cu bani prinderea pe pânză a întâmplărilor mai însemnate din acest război mare și cu ajutorul celor mai buni actori ai Teatrului național din București și cu întregi regimente ale armatei naționale, a ajutat pregătirea celui mai frumos și mai artistic film de acest fel.”¹⁹

Secvențele filmului păstrează și după aproape 9 decenii nealterat un fior de emoție: idilă pașnică dintre Peneș și Rodica în ambianța unui sat sărbătorec; decretarea mobilizării în Consiliul de Coroană; hora sătească este spartă, cei „nouă și cu sergentul zece” pornesc la război; prima victimă artileristul Cobuz; imagini din tabăra românească de la Poiana; trecerea Dunării; tablouri vaste ale luptelor de la Plevna și Grivița imagini tragice din Valea Plângerii; căderea Plevnei; capitularea lui Osman Pașa; întoarcerea lui Peneș și onorul pe care îl dă compania de ostași ruși întâlnită în cale și în încheiere o paradă militară autentică din mai 1912.²⁰

Interesul pentru acest film a fost așa de mare încât biletele s-au vândut cu mult timp înainte.²¹ De același succes s-a bucurat filmul și în celelalte localități ale județului – Orăștie, Hunedoara, Hațeg – și la Alba Iulia.

Marea revoluție în cinematografie s-a petrecut odată cu descoperirea cinematografului vorbitor. Ziarele locale informau pe larg publicul despre această

16. Călin Căliman, O enciclopedie cinematografică în 100+1 de filme și 100+1 de fotografii, în Almanah enciclopedic Contemporanul, 1985, p. 88.

17. Romulus Rusan, Arta fără muză, Cluj-Napoca, 1980, p. 102.

18. Călin Căliman, loc. cit., p. 88.

19. Libertatea, Orăștie, nr. 1/1913, p. 5.

20. Călin Căliman, loc. cit., p. 89.

21. Ioan Andrișoiu și colab. loc. cit., p. 222.

mare invenție a secolului ce consta în „combinarea genială a fonografului cu cinematograful.²² Anticipând rolul pe care avea să-l joace în viața culturală, unul din ziarele hunedorene scria la 27 aprilie 1913: „cinematograful progresează enorm, zi cu zi, făcând concurență serioasă și irezistibilă teatrului, fiindcă astăzi acționează la fel ca teatrul, eliminând teatrul mediocru fără ca arta să aibă de pierdut ceva prin aceasta”.²³

Izbucnirea primului război mondial determină o schimbare a conținutului tematicii filmelor prezentate, cinematograful fiind folosit alături de presă, cărți etc., de autoritățile austro-ungare ca un mijloc de propagandă a ideilor lor, de influențare, inducere în eroare a opiniei publice pentru a o determina să sprijine interesele și scopurile urmărite în acest război. Prezentarea fiecărui film era însoțită de nelipsitul jurnal de război ce reda operațiunile de pe front într-o anumită optică menită să servească interesele cercurilor dominante.²⁴

Perturbările provocate de război în desfășurarea activității cinematografelelor (mari întârzieri în transportul coletelor sau chiar anularea acestuia), scumpirea costului vieții, inflația și toate celelalte greutăți aduse de război fac ca cinematografele Devei să-și închidă unul după altul porțile, reluarea activității acestora făcându-se după 1918.

Cu aceste considerații încheiem nu înainte însă de-a face mențiunea că și filmul (cinematograful) și-a avut rolul lui, destul de important, în emanciparea maselor, „fiind unul din factorii de bază ai răspândirii culturii între oameni” așa cum menționa de altfel chiar unul din ziarele vremii, apărut la Deva.

22. Hunyadvármege, Deva, nr. 8/22 februarie 1914.

23. Ioan Andrițoiu și colab. loc. cit., p. 225.

24. Ibidem, p. 226.

**THE FIRST PERFORMANCES OF
„THE THEATRE WITH MOVING PHOTOS" AT DEVA**

Abstract

The working presents some data concerning at the beginning of the film performances or of „The Theatre with Moving Photos at Deva. The first information have been dated since 1905 for 10 years from the film appearance in Paris and 9 from itself introduction in Bucharest.

The first film coating have been presented by a strolling and the shows were held in restaurant or coffee halls. Afterwards the „Coroana" restaurant ownen was procured himself a projection machine and pictures, had shows troice a week. The presented films were received from the Páthe – Freres Picture House in Paris and these were accompanied by printed text including în summary the content of the film images. The programme was compounded from 10-13 short – reel films and it had comprised near the comedy pictures, documentaries too and up – to-dataness. Near the Páthe – Freres House Pictures have been showed films of the Nordisk and Cines Houses from Roma – „Quo Vadis" has pleased a very great successfully in the public of Deva.

But the greatest succes have had the Romanian Picture:„the Roumnian Independence – the icon of War since 1877, on purpose the courageon and frightful fights of the Dorobanți and the Romanian hunters againts the Turkish fortifying nests till they drive at conquered also their Plevna Heart" said the „Libertatea" newspeper from Orăștie. The Picture was been achieved with the fulfilment of 35 years from the war outburst for independence, and the first night performance taken place on 2–nd September, 1912, in Bucharest.

The film activity stopped in the World war I time and it was taking again after 1918.